

УДК 339.5.053+339.5.057.7(477)

Волощенко Л.Ю., канд. екон. наук,
старший науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

ЗОВНІШНІЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: УРОКИ ДЛЯ ПОСТКРИЗОВОГО ПЕРІОДУ

Розгортання світової фінансово-економічної кризи в Україні продемонструвало значну вразливість для її макроекономічної стабільності з боку зовнішнього сектора. В статті шляхом систематизації основних тенденцій у зовнішньому секторі економіки України протягом кризового періоду доводиться необхідність прагматичної ревізії пріоритетів державної політики в цій сфері.

У 2009 р. скорочення світового ВВП становило 2,2%, у той час як фізичні обсяги міжнародної торгівлі знизилися на 12% (вартісні – на 23%) – найбільше з початку функціонування багатосторонньої системи домовленостей ГАТТ/СОТ [1, с. 1]. Унаслідок розгортання кризи в українській економіці обсяг ВВП у 2009 р. скоротився на 15,1%, а зовнішньоторговельний оборот – на 40,1%, продемонструвавши значну вразливість для макроекономічної стабільності країни з боку зовнішнього сектора.

Загальна проблема української економіки у зв'язку із зовнішнім сектором обумовлена диспропорційним нераціональним розподілом ресурсів, спрямованим на короткострокове одержання доходу, і, як наслідок, неефективною міжнародною спеціалізацією. Остання сформувала небезпечну залежність національної економіки від кон'юнктури світових товарних і фінансових ринків, обумовивши високу вразливість для макроекономічної стабільності. Різке скорочення зовнішнього попиту та зниження цін на основні позиції українського експорту в III кв. 2008 р. призвело до виникнення валютної, згодом банківської кризи, значного скорочення фіскальних надходжень і розширення дефіциту бюджету в умовах звуження джерел його фінансування.

Експортоорієнтована модель економічного зростання, що реалізувалася в Україні протягом докризового періоду, забезпечувала відносно стабільний результат (крім 2005 р. та IV кв. 2008 р., коли спостерігалася значне падіння темпів економічного зростання) за рахунок сприятливої кон'юнктури зовнішніх товарних ринків. Поступове "цементування" неефективної моделі міжнародної спеціалізації супроводжувалося супутніми для неї негативними тенденціями – темпи зростання імпорту в Україні з серпня 2005 р. почали випереджати експорт. У 2009 р. навіть при різкому скороченні зовнішньоторговельного обігу показник відкритості економіки залишився на докризовому рівні (рис. 1).

Існуюча товарна структура зовнішньої торгівлі України обумовлює хронічний характер дефіциту торговельного балансу. Результати її аналізу протягом докризового періоду свідчать про те, що український експорт пере-

важно складається з продукції перших технологічних переділів, а імпорт, навпаки, з високотехнологічної продукції та товарів кінцевого споживання, а також енергоносіїв. Аналіз індексу цін на український імпорт у 2009 р. указує на те, що вони були на 27 в.п. вищими за експорт. Погіршення цінових умов торгівлі компенсувалося для торговельного балансу країни паритетним переважанням темпів зростання фізичних обсягів експорту над імпортом (27,5 в.п.). Тобто для того, щоб профінансувати імпорт, ціна на який є вищою за експорт, Україна мала збільшити фізичні обсяги останнього.

У результаті падіння цін на металопродукцію, зниження цін на основні позиції експорту агропродовольства протягом 2008/2009 маркетингового року та зростання цін на газ у 2009 р. відбулося відчутне погіршення умов торгівлі України (рис. 2).

Рис. 1. Динаміка показників зовнішньої торгівлі України впродовж 1999–2009 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі даних щоквартального аналітично-статистичного видання Національного банку України "Платіжний баланс і зовнішній борг України" за 2004–2008 рр., а також даних по платіжному балансу за 2009 р.

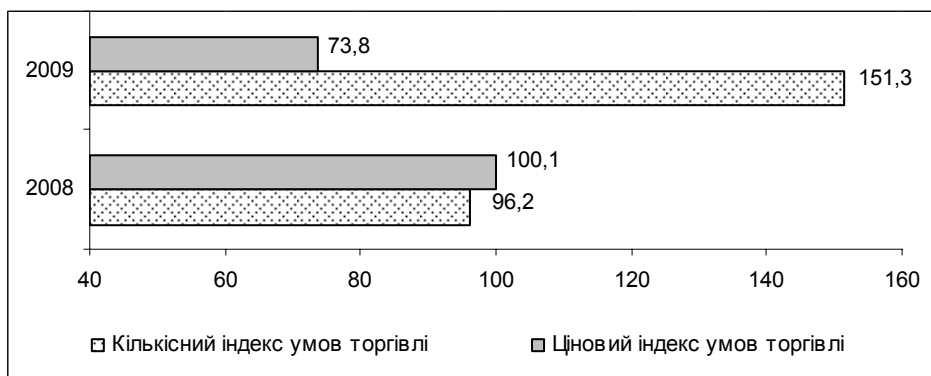

Рис. 2. Індекси умов торгівлі України у 2008–2009 рр., у % до попереднього року

Джерело: розроблено автором за даними Держкомстату.

Як наслідок, у натуральному виразі у 2009 р. на кожну одиницю імпорту вивозилося 1,51 одиниць експорту, при цьому зовнішньому світу останній обходився по ціні на 0,26 одиниць нижчій за ту, за якою у нього купувалися товари для реалізації на внутрішньому ринку країни. Очевидно, що імпорт, який надходив у кризовий 2009 р., мав переважно низьку еластичність за ціною та за доходом і такі обсяги, від яких Україна не може відмовитися навіть за існуючих темпів зростання економіки, оскільки відповідних замінників на внутрішньому ринку або немає, або їх недостатньо.

Існуюча в Україні структура зовнішньої торгівлі обумовила неухильне зниження коефіцієнту покриття імпорту експортом, який знизився з 1,126 у 2004 р. до 0,8 у 2008 р., при цьому зріс дефіцит торговельного балансу, який вдавалося профінансувати за рахунок зовнішніх джерел, у результаті чого боргове навантаження, виражене як співвідношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг, збільшилося з 74,2% у 2004 р. до 120,6% у 2008 р. і до 192,4% у 2009 р. (рис. 3).

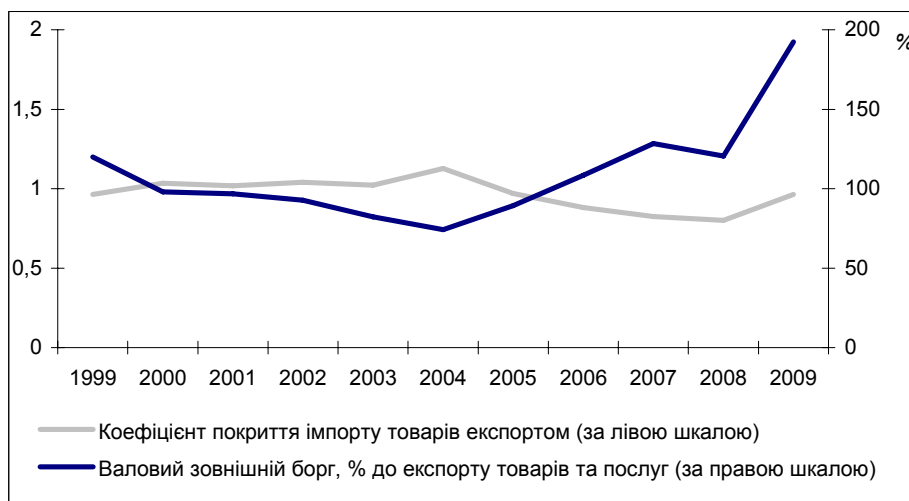

Рис. 3. Динаміка валового зовнішнього боргу України та коефіцієнту покриття імпорту експортом у 1999–2008 рр.

Джерело: розроблено автором на основі даних щоквартального аналітично-статистичного видання Національного банку України "Платіжний баланс і зовнішній борг України" за 2004–2008 рр., а також даних щодо платіжного балансу за 2009 р.

Хронічний характер дефіциту рахунку поточних операцій платіжного балансу обумовлює вразливість, пов'язану з його фінансуванням. Дефіцит рахунку поточних операцій, переважно обумовлений в Україні від'ємним сальдо торговельного балансу, становив у 2008 р. 12 763 млн дол. США (рекордні 7% ВВП), у кризовому 2009 р. він відчутно зменшився до 1 801 млн дол. США (1,7% ВВП), але разом з цим відбулися і кардинальні зміни по рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій. Якщо у 2008 р. його баланс був позитивним і становив 9 700 млн дол. США, то у кризовому 2009 р. ситуація змінилася із точністю до навпаки, і вже від'ємне сальдо становило

11 925 млн дол. США, сформувавши таким чином дефіцит зведеного балансу на рівні 13 726 млн дол. США (11,7% ВВП).

Які чинники дозволили впродовж 2005–2008 рр. результативно експлуатувати в Україні експортоорієнтовану модель економічного зростання, ігноруючи необхідність проведення структурних змін, що наприкінці зазначеного періоду в результаті розгортання світової фінансово-економічної кризи призвело до руйнівних наслідків?

Україна, знаходячись на периферії світової економіки та фінансової системи, виявилася пасивним учасником процесів, на які не мала жодного впливу (якщо поглянути у минуле з позицій набутого досвіду, можна говорити про те, що для протидії цим процесам була б доречна жорсткіша макроекономічна політика, яка б дозволила зменшити руйнівні наслідки світової фінансово-економічної кризи для української економіки). Йдеться про формування впродовж 1996–2008 рр. *світових диспропорцій (global imbalances)* у торгівлі та потоках капіталу. Серед ознак, які характеризують це явище, такі:

– становлення у світі з кінця 1990-х років характерної моделі, що полягала у формуванні значних дефіцитів поточного рахунку платіжного балансу в одних країнах (США, Сполучене Королівство, країни південної Європи, включаючи Грецію, Італію, Португалію, Іспанію) і надлишків в інших (Китай, Японія, Малайзія, Корея, тощо, а також країни-експортери нафти) [2, с. 34];

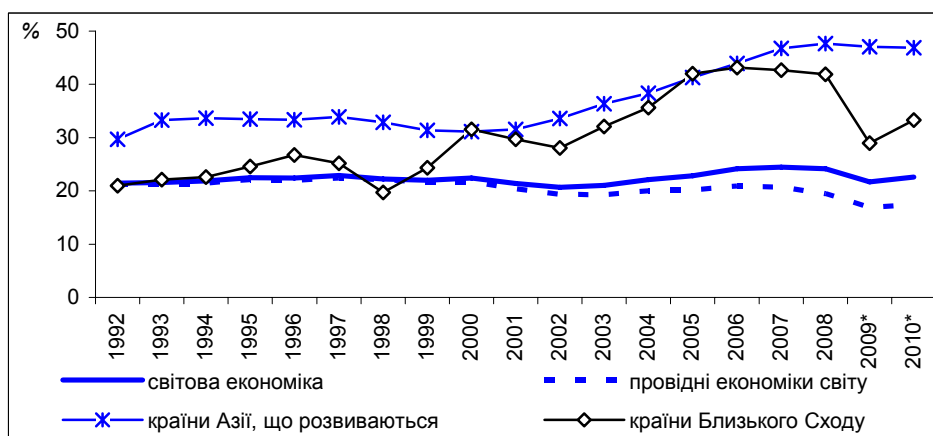
– помітний реверс у потоках позичкового капіталу до країн із ринками, що формуються, зміна, яка перетворила їх із позичальників на світових ринках капіталу на чистих кредиторів [3];

– зниження норми заощаджень та інвестування в світі та розширення дисбалансів поточних рахунків національних економік до безпрецедентного рівня на фоні збереження в більшості країн низької реальної відсоткової ставки на довгострокові кредитні ресурси [4, с. 91].

Дослідження цього феномену цікавить нас із позицій пояснення природи виникнення на світових ринках надлишку ліквідності, до попиту на який, починаючи з 2004 р., приєдналися країни Східної Європи, у тому числі і Україна, що дозволило їм розширювати дефіцит рахунків поточних операцій.

Одне з найпоширеніших пояснень причин цього феномену – визначення Б.Бернанке, де рушійною силою формування світових диспропорцій називається специфіка реалізації макроекономічної політики в ряді країн світу. Він вказує на зростання обсягу заощаджень у світовій економіці (2005 р.), в результаті чого формується їхній надлишок (*global saving glut*), який дозволяє профінансувати значне розширення дефіциту поточного рахунку платіжного балансу США при відносно низькому рівні довгострокової реальної відсоткової ставки [3].

Разом із цим, результати дослідження М.Дулі, Д.Фолкертса-Ландау та П.Гарбера (2005 р.) вказують, що дані щодо норми заощадження у світі не дозволяють говорити про те, що формування даного феномену обумовлено сукупним надлишком заощаджень. Особливі, але взаємно врівноважені зміни у нормі заощаджень, за висновками авторів, обмежуються лише трьома регіонами, у США, на протигагу відчутному зростанню у ряді країн Азії та Близького Сходу, вона значно скорочується (рис. 4).

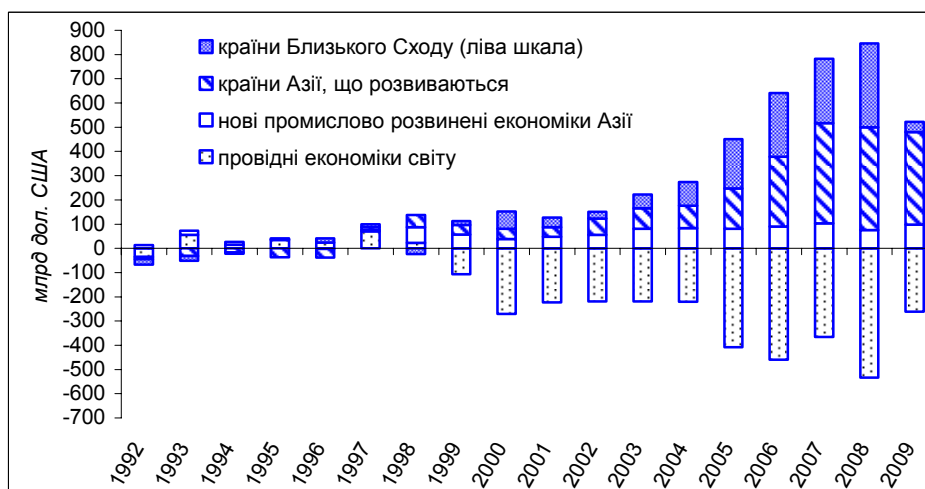
Примітка: групи країн, подано відповідно до класифікації джерела даних; * – оціночні дані.

Рис. 4. Норма заощадження за групами країн світу впродовж 1992–2010 рр., %

Джерело: розроблено автором за даними International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2009.

Три чверті обсягу збільшення заощаджень у країнах Азії та Близького Сходу були розміщені у міжнародних резервах, і всі ці додаткові заощадження зрештою абсорбовано США, де, на думку авторів, продовжують зберігатися потужні інвестиційні можливості на відміну від решти регіонів, де вони залишаються порівняно слабкими [5, с. 2].

Розрив між нормою заощаджень та інвестицій у зазначених вище регіонах обумовив значні диспропорції у балансі рахунку поточних операцій (рис. 5).

Примітка: групи країн, подано відповідно до класифікації джерела даних.

Рис. 5. Динаміка балансу рахунку поточних операцій по групах країн світу впродовж 1992–2009 рр., млрд дол. США

Джерело: розроблено автором за даними International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2009.

Узагальнюючи, скажемо, що визначальною серед причин формування зазначених світових диспропорцій, впродовж досліджуваного періоду слід вважати специфічну макроекономічну політику країн Азії та Близького Сходу. До цього ведуть висновки всіх досліджень, присвячених цій проблематиці. Разом із тим, специфіка макроекономічної політики в зазначених регіонах була мотивована різними чинниками, зокрема:

– у ряді країн Південно-Східної Азії стратегія макроекономічної політики останнього десятиліття, як зазначає Б. Бернанке, була сфокусована на протидії чинникам, що призвели у 1998 р. до фінансової кризи в регіоні. Проблема нестабільності світових потоків капіталу залишилася актуальною і після кризи, звідси у якості компенсаційного механізму, що виступив би у ролі "подушки безпеки", у критичний момент зазначена група країн обрала формування значних міжнародних резервів. Реалізації такої політики сприяв існуючий у посткризовий період розрив між нормою заощадження та інвестування на користь першої, що позначилося на зростаючих надлишках рахунків поточних операцій. М.Обстфельд і К.Рогофф (2009 р.) зазначають, що у четвірки країн, які входять до групи нових промислово розвинених азійських економік, норма заощаджень після 1998 р. залишилися на докризовому рівні, в той час як обсяги інвестування відчутно скоротилися. У країнах Азії, що розвиваються, рівень заощаджень повернувся до свого докризового значення лише у 2002 р. (33% ВВП), після чого стрімко зростав (у 2007 р. досягнувши 47%) випереджаючими темпами порівняно з інвестиціями. Останні повернулися на свій докризовий рівень у 35% ВВП лише у 2004 р. [6];

– у Китаї забезпечення стрімкого економічного зростання за рахунок експорту вимагало реалізації такої макроекономічної політики, яка б не дозволяла зміцнюватися національній валюті. Останнє було б неминучим за умов надлишку рахунку поточних операцій платіжного балансу та стрімко зростаючого розриву між рівнем заощаджень та інвестицій. Метою такої макроекономічної політики, як зазначається у дослідженні М.Дулі, Д.Фолкертса-Ландау та П.Гарбера, є експорт величезних за обсягом заощаджень (рис. 6) із внутрішнього ринку на світові за будь-якої, навіть низької відсоткової ставки, оскільки в Китаї для їх продуктивного використання серйозними перешкодами іще залишаються слабка фінансова система, нестача технологій та управлінських навичок;

– стрімке економічне зростання в країнах Азії спричинило відчутне збільшення попиту на енергоносії, в результаті чого протягом 1998–2008 рр. ціна на нафту підскочила в середньому в понад 7 разів. Таке покращення умов торгівлі вплинуло на формування надлишків рахунку поточних операцій платіжного балансу в країнах-експортерах нафти за рахунок збільшення доходів від її продажу на зовнішніх ринках, дозволивши сформувати значні резервні фонди (рис. 7).

М.Обстфельд і К.Рогофф [6], досліджуючи еволюцію світових диспропорцій та їх зв'язок із фінансовою кризою, вказують на те, що, починаючи з 2004 р., надлишок заощаджень, на який вказував Б.Бернанке, перестає відігравати роль рушійної сили, на перше місце виходить "м'яка" монетарна політика, насамперед у США. З початком нового тисячоліття після краху дот-комів там досить стрімко знижувалася відсоткова ставка, центральні банки інших країн додержувалися

цієї ж тенденції, але стриманіше. Впродовж 2005–2008 рр. у світовій економіці спостерігається значне збільшення потоків капіталу, де провідну роль відіграє позичковий капітал. Розширення дефіциту рахунку поточних операцій в провідних економіках світу посилюється підвищенням цін на імпорт сировинних товарів, котирувань на ринках цінних паперів та ще більш прискореним зростанням цін на нерухомість та обсягу інвестицій у неї.

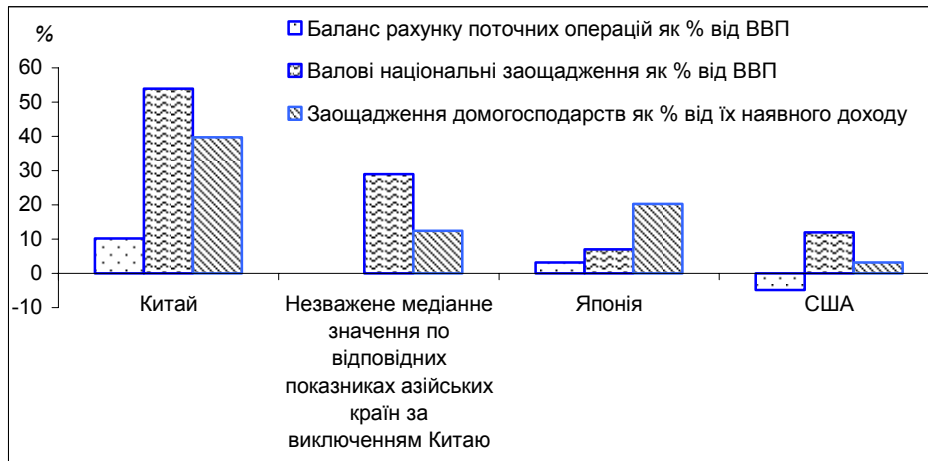

Рис. 6. Порівняння норми заощадження та балансу рахунку поточних операцій Китаю з обраними країнами, 2008 р.

Джерело: розроблено автором за даними Eswar S. Prasad, Rebalancing Growth in Asia [Електронний ресурс] / NBER Working Paper 15169. – 2009. – Р. 40. – Доступний з: <<http://www.nber.org/papers/w15169>>.

Примітка: * – методика розрахунку індексу відповідно до джерела даних.

Рис. 7. Динаміка балансу рахунку поточних операцій країн і регіонів – експортерів нафти впродовж 1998–2009 рр.

Джерело: розроблено автором за даними International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2009.

Зростання цін на сировинні товари на світових ринках, у тому числі основні експортні позиції України, фактично долучають її до зазначених вище процесів. Збільшення доходів, норми споживання (майже на 10 в.п.) та інвестування обумовлюють формування дефіциту рахунку поточних операцій (рис. 8).

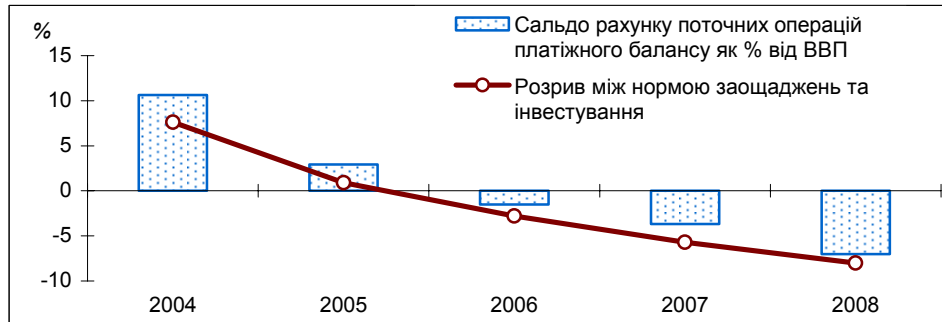

Рис. 8. Динаміка балансу рахунку поточних операцій в Україні протягом 2004–2008 рр., як % від ВВП

Джерело: розроблено автором на основі даних щоквартального аналітично-статистичного видання Національного банку України "Платіжний баланс і зовнішній борг України" за 2004–2008 рр., а також даних статистики Національних рахунків за відповідний період.

Останній вдається профінансувати ззовні завдяки існуючому на світових ринках капіталу надлишку ліквідності (рис. 9).

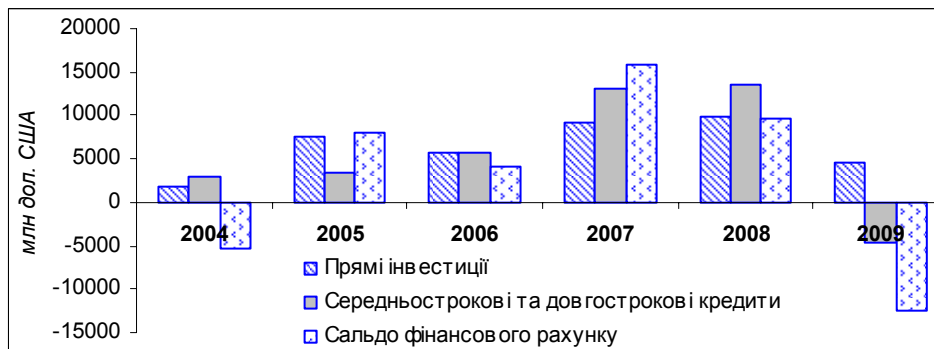

Рис. 9. Динаміка балансу фінансового рахунку та його складових в Україні впродовж 2004–2009 рр., млн дол. США

Джерело: розроблено автором на основі даних щоквартального аналітично-статистичного видання Національного банку України "Платіжний баланс і зовнішній борг України" за 2004–2008 рр., а також даних по платіжному балансу за 2009 р.

Результативність реалізації в Україні впродовж 2005–2008 рр експортоорієнтованої моделі економічного зростання, відтермінує нагальність диверсифікації структури зовнішньої торгівлі країни. Ситуація фактично консервується вже традиційною для України політикою широкої державної підтримки експортоорієнтованих виробництв металургійної та хімічної промисловості перших технологічних переділів. Це обумовлює диспропорційний перебіг у структурі економіки, перетягуючи ресурси у зазначені галузі і вод-

ночас стримуючи потенційний розвиток експорту інших виробництв вищого технологічного укладу. Сформована таким чином залежність значної частки бюджетних надходжень від фінансового стану експортоорієнтованих галузей обумовлює вразливість для макроекономічної стабільності. Пов'язані з цим ризики не виправдані, оскільки є сумнівною наявність мультиплікативного ефекту від їх підтримки для економіки загалом та державного бюджету зокрема, враховуючи всі витрачені та недоотримані кошти (недоотримані кошти від приватизації, державні дотації та преференції), а також альтернативні витрати. Незважаючи на дуже сприятливу кон'юнктуру світових ринків металопродукції, особливо впродовж останніх 3 років, розподіл одержаних прибутків ішов не на модернізацію галузі (рис. 10), про що свідчить рівень зношеності основних фондів гірничо-металургійного комплексу у понад 60% та показник затрат праці на одиницю продукції, що утричі вищий, ніж у розвинених країнах. Усе це не дозволяє сподіватися на зростання продуктивності металургійного виробництва в майбутньому.

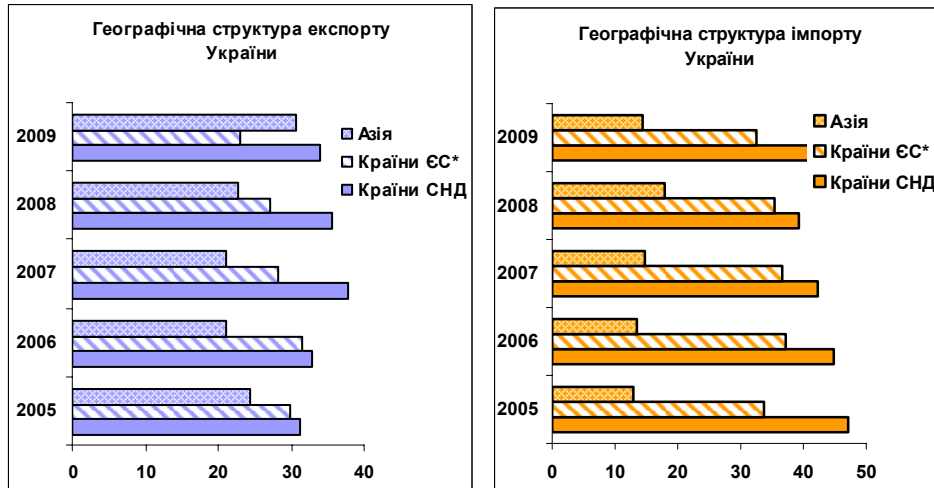
Примітка: * – дані з Indices of Primary Commodity Prices, 1999–2010 // IMF, 04 Feb 2010.

Рис. 10. Темпи зростання фонду оплати праці та валових капітальних інвестицій у металургійному виробництві України у 2000–2007 рр.

Проведений аналіз дозволив також визначити ряд застережень щодо перспектив майбутнього розвитку зовнішньої торгівлі України, пов'язаних із поточними тенденціями. Серед них:

- слабка диверсифікація географічної структури торгівлі як наслідок неефективної моделі міжнародної спеціалізації. Основним експортним ринком України залишається РФ з часткою у майже 30% у 2009 р. Очевидний для такої моделі міжнародної спеціалізації рух торгових потоків технологічних товарів із заходу на схід (імпорт технологічної продукції відбувається з країн ЄС, а експорт – у країни СНД і Азії). Звідси основним викликом для української економіки у середньостроковій перспективі є початок функціонування з 2010 р. митного союзу між РФ, Білоруссю та Казахстаном, спрямованого на розвиток єдиного внутрішнього ринку (загальна чисельність його населення становила у 2008 р. 167,2 млн осіб). Таке інтеграційне утворення не тільки об'єктивно призведе до зростання протекціоністських заходів стосовно української продукції, але й серйозно конкуруватиме в регіоні за транзитні потоки та інвестиції. У той же час Україна не мала значного прогресу в про-

цесі підписання угоди про зону вільної торгівлі з ЄС. У 2009 р. частка експорту у країни ЄС зазнала відчутного скорочення (рис. 11);

*Розраховано за даними для країн ЄС–27.

Рис. 11. Географічна структура зовнішньої торгівлі України у 2005–2009 рр.

Джерело: розроблено автором за даними Держкомстату за відповідні роки.

➤ відчутна девальвація реального ефективного обмінного курсу гривні як макроекономічна передумова імпортозаміщення, хоча й мала вплив на скорочення обсягів імпорту, проте масового заміщення його вітчизняною продукцією не викликала (знайшли практичне підтвердження попередні оцінки еластичності імпортозаміщення в Україні як досить низької [7]). При девальвації протягом 2009 р. реального ефективного обмінного курсу гривні в середньому майже на 17,8% частка продажу споживчих товарів, які вироблені на території України, за 9 місяців 2009 р. збільшилася у структурі роздрібно-го товарообороту торгової мережі лише на 4,2 в.п. порівняно з відповідним періодом попереднього року, і становить 67,8% (щодо продовольчих товарів частка вища 88,6%, але збільшилася порівняно з відповідним періодом 2008 р. лише на 0,1 в.п.). Це свідчить як про низький рівень імпортозаміщення на споживчому ринку, так і про існуючу проблематику просування вітчизняних товарів у торгівлі мережі – переважна більшість ринків споживчих товарів в Україні є недосконалими.

За низкою товарних груп частка продукції, виробленої на території України, у структурі роздрібно-го товарообороту торгової мережі є взагалі мізерною, зокрема, "трикотаж верхній та білизняний" 9,2% (у 2008 р.) та 11,8 (у 2009 р.), "взуття шкіряне, текстильне, комбіноване, включаючи спортивне" 4,3 (у 2008 р.) та 7,0 (у 2009 р.), "аудіо- та відео обладнання" 2,7 (у 2008 р.) та 3,1% (у 2009 р.) тощо [8]. У результаті проведеного дослідження розподілу частки продажів споживчих товарів, вироблених на території України, у структурі роздрібно-го товарообороту торгової мережі залежно від рівня середньомісячної заробітної плати в регіональному розрізі нами визначено до-

силь висукий коефіцієнт кореляції на рівні 0,78 (чим нижчий рівень середньомісячної заробітної плати в регіоні, тим у структурі роздрібного товарообороту вища частка споживання товарів, вироблених на території України). Тож механізми державного впливу на темпи зростання доходів населення та розвиток споживчого кредитування мають бути синхронізовані з темпами потенційного імпортозаміщення;

➤ слабкість вітчизняної сировинної бази впливає на високу імпортозалежність (рис. 12). Проведений нами аналіз агропродовольчих ринків у 2009 р. [9] засвідчив, що вразливість харчової промисловості України, якій вдалося сформувати конкурентні переваги як на внутрішньому, так і на деяких зовнішніх ринках, обумовлена слабкістю вітчизняної сировинної бази.

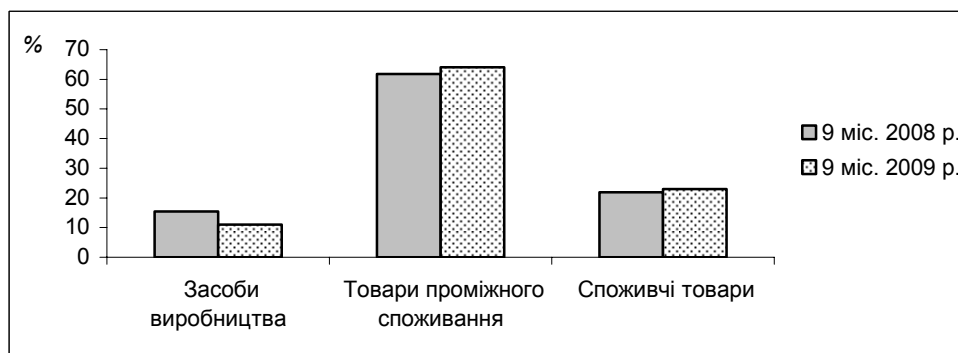

Рис. 12. Динаміка імпорту товарів за категоріями

Джерело: розроблено автором за даними НБУ щодо зовнішньої торгівлі.

Імпортозалежність, обумовлена слабкістю вітчизняної сировинної бази, продемонструвала пов'язані з нею ризики протягом кризового періоду через ефект переносу девальвації гривні на ціни. За оцінками фахівців НБУ, такий перенос мав місце як в кінці 2008 р., так і протягом перших трьох кварталів 2009 р. (підтвердженням цього є базова інфляція, яка протягом року перевищувала річні темпи приросту ІСЦ, хоча і знизилась у річному вимірі з 21,3 до 14,9%);

➤ ще один серйозний виклик для структурних змін та розвитку зовнішньої торгівлі в Україні – це скорочення витрат на здійснення експортних/імпортних операцій. В Україні, за даними рейтингу "Doing Business 2010", в середньому на здійснення експортної операції витрачається 31 день, тоді як у країн, які посіли у рейтингу 1–3 місця, на це йде 5–6 днів. У торговельних партнерів України Туреччині, Польщі та Білорусі він в середньому вдвічі менший; у РФ та Казахстану (партнерів Білорусі по новоутвореному митному союзу) – відповідно 36 та 89 днів.

Витрати на експорт та імпорт товарів на один контейнер вантажу, за даними рейтингу "Doing Business 2010" в Україні, становлять відповідно 1230 та 1430 дол. США. Тут варто підкреслити, що зазначений показник стосовно імпорту збільшився порівняно з минулорічними даними рейтингу на 180 дол. США, і серед досліджуваних країн регіону тільки в Україні він настільки відрізняється від відповідного показника по експорту, тоді як для решти вони є паритетними. У той же час порівняно з країнами, що зайняли 1–3 місця рейтингу,

в Україні зазначені витрати в 2–2,5 рази вищі, але разом з тим нижчі ніж у Білорусі, РФ, і майже вдвічі нижчі, ніж у Казахстані.

За даними того ж рейтингу, в середньому на здійснення імпоротної операції в Україні витрачається 36 днів, тоді як у країн, які знаходяться на 1–3 місцях рейтингу, – від 3 до 5 днів. Для митного оформлення імпортного вантажу необхідно у середньому 10, тоді як у країнах-лідерах рейтингу – 4.

Це потребує подальшого реформування митної системи з метою зниження витрат на проходження митних процедур, зокрема, скорочення кількості документів, необхідних для проведення оформлення вантажів, впровадження ефективної електронної системи єдиного вікна та обміну даними, скорочення кількості інспекцій вантажів за рахунок їх проведення за принципом управління ризиком. За оцінками фахівців, кожний додатковий дозвільний підпис, який має отримати експортер, впливає на зниження обсягу зовнішньоторговельних операцій на 4,2%, для високотехнологічного експорту – на 5% [10, с. 45]. Разом із зниженням конкурентоспроможності вироблених на внутрішньому ринку товарів за кордоном, довгі та непередбачувані процедури оформлення експортних вантажів також негативно впливають на ефективність реалізації державних програм фінансової підтримки експорту¹. Результати дослідження, проведеного у 167 країнах, засвідчило мультиплікативний ефект від зниження витрат на здійснення зовнішньоторговельної операції на 1 дол. США – у збільшенні вартісних обсягів експорту на 1000 дол. США [11, с. 50]. У той же час стосовно імпортних операцій витратні та затягнуті процедури негативно впливають на розміщення в країні виробництв, включених у глобальну систему поставок, оскільки це вимагає своєчасної доставки на виробництво товарів, які використовуються у проміжному споживанні;

➤ серйозний виклик для розвитку зовнішньої торгівлі України обумовлений світовою тенденцією погіршення умов фінансування торговельних операцій. Фахівцями МВФ у співпраці з банківськими асоціаціями проводилося дослідження, результати якого підтвердили: з кінця 2007 р. спостерігається відчутне зростання витрат, пов'язаних із фінансуванням торгівлі, а також, в деяких випадках, скорочення доступу до відповідних ресурсів на ринках, що формуються. Банки засвідчили скорочення в цих країнах угод, пов'язаних із фінансуванням торговельних операцій: наприкінці 2008 р. – в середньому на 6%, та у 2009 р. – в середньому на 10%. Україна в той самий час названа серед країн, до яких банки застосовують жорсткіші вимоги щодо кредитування у зв'язку з ризиком банкрутства, – це робить кредити дорожчими та ускладнює до них доступ [12].

У розрізі світової фінансової кризи та різкого скорочення торгових потоків зарубіжні фахівці досліджували, якою мірою доступ до фінансових ресурсів впливає на можливість компаній виробляти та реалізувати свою продукцію на експорт та купувати імпорт, адже значне зменшення обсягів міжнародної торгівлі в останньому кварталі 2008 р. у зв'язку зі спадом економічної активності було набагато більшим за очікуване. Результати ретроспективного аналізу, подані авторами дослідження [13], вказують на зменшення обсягів торгових кредитів майже до 50% при проходженні дна недавніх криз в Аргентині та Бразилії, а також на співвимірне з цим скорочення в часи корейської

¹ Державна підтримка щодо кредитування, страхування та просування експорту.

кризи 1997–1998 рр. Одержані ними результати проведеного емпіричного дослідження на основі економетричного аналізу щорічних даних за період 1980–2005 рр. по 38 країнах із ринками, що формуються, підтвердили, що загалом умови на кредитному ринку, включаючи обіговий капітал і фінансування довгострокових інвестицій, так само, як і торговельних операцій, має вагомий вплив на міжнародну торгівлю на додаток до існуючого відносно виробництва на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Висновки. Результати проведеного дослідження вказують на очевидну необхідність здійснення в Україні прагматичної ревізії пріоритетів державної політики з метою якісної зміни структури зовнішньої торгівлі з тим, щоб переломити негативні поточні тенденції у цій сфері. Ігнорування необхідності проведення фіскальної консолідації як умови забезпечення макроекономічної стабільності у посткризовий період і закладення умов для подальшого економічного зростання, натомість сподівання на пожвавлення світових товарних та фінансових ринків для повернення до реалізації все тієї ж експортоорієнтованої моделі зростання є як вкрай ризикованими, так і такими, що відкидають економіко-соціальний розвиток України на десятиліття назад порівняно з її основними торговельними партнерами.

Література

1. WTO Press Release "World Trade 2009, Prospects for 2010", Press/598, 26 March 2010. – 2010.
2. World Economic Outlook April 2009: Crisis and Recovery / World economic outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund. – Washington, DC : International Monetary Fund. – 2009.
3. *Bernanke, Ben S.* The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit / Remarks by Governor Ben S. Bernanke At the Sandridge Lecture, Virginia Association of Economics, Richmond, Virginia, March 10, 2005.
4. World Economic Outlook September 2005: Building Institutions / World economic outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund. – Washington, DC : International Monetary Fund. – 2005.
5. Saving Gluts and Interest Rates: The Missing Link to Europe / Michael P. Dooley, David Folkerts-Landau, Peter M. Garber; NBER Working Paper 11520. – 2005. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.nber.org/papers/w11520>>.
6. *M. Obstfeld, K. Rogoff*, Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes // University of California, Berkeley, and Harvard University. Paper prepared for the Federal Reserve Bank of San Francisco Asia Economic Policy Conference, Santa Barbara, CA, October 18–20, 2009.
7. *Волощенко Л.Ю.* Формування ефективної моделі регулювання доступу товарів на внутрішній ринок // "Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз" / [Точилін В.О., Осташко Т.О., Пустовойт О.В. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О.Точиліна ; НАН України ; Ін-т економіки та прогнозув. – К., 2009.
8. Експрес-випуск Держкомстату України № 272 від 21.12.2009 р. "Продаж споживчих товарів, які вироблені на території України, у торговій мережі за 9 місяців 2009 р."
9. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / [Осташко Т.О., Волощенко Л.Ю., Ленінова Г.В.] ; відпов. ред. д-р екон. наук, проф. В.О.Точилін ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 208 с.
10. Doing Business 2009 / A publication of the World Bank and the International Finance Corporation. – 2008.
11. Doing Business 2010: Reforming through Difficult Times / A publication of the World Bank and the International Finance Corporation. – 2009.
12. Thomas Dorsey, Trade Finance Stumbles // Finance & Development March 2009, IMF. – 2009.
13. Alun Thomas, Financial Crises and Emerging Market trade / prepared by the Strategy, Police and Review Department IMF. – March 11, 2009.

*Надійшла в редакцію
07.05.2010 р.*